

8. Tserkovno-shkil'na khronika [Church-school chronicle]. Kam"yanets'-Podil's'kyu, 1898. *Podil's'ki yeparkhial'ni vidomosti*, 32, 857–862.

9. Z tserkovno-shkil'noho zhyttya [From church and school life]. Kam"yanets'-Podil's'kyu, 1899. *Podil's'ki yeparkhial'ni vidomosti*, 30, 705–710.

10. Z tserkovno-shkil'noho zhyttya [From church and school life]. Kam"yanets'-Podil's'kyu, 1899. *Podil's'ki yeparkhial'ni vidomosti*, 36, 856–857.

11. Z tserkovno-shkil'noho zhyttya [From church and school life]. Kam"yanets'-Podil's'kyu, 1900. *Podil's'ki yeparkhial'ni vidomosti*, 34, 814–816.

12. Z yeparkhial'noyi khroniky [From the diocesan chronicle]. Kam"yanets'-Podil's'kyu, 1908. *Pravoslavne Podillya*, 30, 619–627.

13. Z yeparkhial'noyi khroniky [From the diocesan chronicle]. Kam"yanets'-Podil's'kyu, 1910. *Pravoslavne Podillya*, 36, 300–302.

14. Z yeparkhial'noyi khroniky [From the diocesan chronicle]. Kam"yanets'-Podil's'kyu, 1913. *Pravoslavne Podillya*, 14-15, 310–312.

DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2021-31-69-80>
УДК 37.032

Мартинець Лілія Асхатівна,

доктор педагогічних наук, професор, перший проректор
Луганський національний аграрний університет
Слов'янськ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4736-5467>
liliamart7@gmail.com

Яценко Данило Олександрович,

здобувач економічного факультету
Луганський національний аграрний університет
Слов'янськ, Україна
yatsenko.d@lgnau.edu.ua

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ДІЛОВИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. У статті розглядаються основні теоретичні підходи щодо формування ділових якостей особистості. Проведено ретроспективний аналіз науково-педагогічних ідей з цього питання.

У дослідженні визначено, що система освіти, зорієнтована на підготовку конкурентоспроможної особистості студента, потрібна на ринку праці. Ринок же, як відомо, пред'являє свої вимоги до працівника. Одна з нових вимог – розвиток якостей ділової людини. Наявність у молоді саме ділових якостей дозволить зайняти своє місце в соціальній структурі суспільства, задовольнити

свої домагання, потреби в професійній самореалізації. Наголошено, що проблема формування ділових якостей особистості має великий інтерес для сучасних зарубіжних дослідників і постає одним із ключових напрямків філософської та педагогічної теорії.

Ретроспективний аналіз дозволив простежити проблему загального формування якостей особистості, генезис ідей з формування ділових якостей, необхідних у професійній діяльності, значення трудової діяльності щодо підготовки молодого покоління для подальшого життя, починаючи від епохи античної філософії. Аналіз розвитку української філософії дав підставу стверджувати, що у концепціях українських філософів розглядалися якості особистості в трудовій діяльності, підкреслювалися ті, що необхідні в подальшому житті, хоча вони не називали їх діловими.

Вивчення педагогічної літератури з теми дослідження показало, що звернення до проблеми формування в учнів ділових якостей є необхідним для подальшої успішної професійної діяльності. Цьому передував тривалий процес еволюції системи педагогічних поглядів. До 20-30-х років ХХ століття відомими педагогами велися окремі дослідження з вивчення складових розглянутого нами явища. Сучасні вчені досліджують ділові якості особистості, підкреслюють важливість формування цих якостей для успішної професійної діяльності.

У статті визначено, що звернення до історії питання про вивчення ділових якостей особистості показало складність і багатоаспектність проблеми та дало змогу прослідкувати динаміку розвитку думки науковців у досліджуваній проблемі.

Ключові слова: особистість; властивість; здатність; якість; ділова людина; ділова особистість студента; ділові якості особистості; структурні компоненти особистості.

1. ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Проблеми пошуку ефективних шляхів формування особистості й громадянина в нових умовах є особливо важливими для закладу освіти, результат діяльності якого безпосередньо завершується в рівні сформованості в здобувачеві певних особистісних і професійних якостей. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року конкретизує завдання освіти і наголошує на «... формуванні особистості, здатної до творчої праці, професійного розвитку, конкурентоспроможної на ринку праці, розвитку економічної освіти дітей та молоді» [1]. Отже, система освіти зорієнтована на підготовку конкурентоспроможної особистості студента, яка потрібна на ринку праці. Ринок же, як відомо, пред'являє свої вимоги до працівника. Одна з нових вимог – розвиток якостей ділової людини. Наявність у молоді саме ділових якостей дозволить зайняти своє місце в соціальній

структурі суспільства, задовольнити свої домагання, потреби в професійній самореалізації.

Проблема формування ділових якостей особистості має великий інтерес для сучасних і зарубіжних дослідників і постає одним із ключових напрямків філософської, педагогічної теорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми формування ділових якостей особистості знаходимо у працях філософів (Т. Мор, Дж. Море, Л. Сохань, К. Ясперс), педагогів (З. Гіптерс, М. Лукашевич, Л. Мартинець, О. Полякова, О. Селезньова, Н. Чабан), психологів (К. Абульханова-Славська, Р. Кеттел, Е. Фромм).

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті – провести ретроспективний аналіз проблеми формування ділових якостей особистості.

Завдання: висвітлити погляди філософів і педагогів різних епох на проблему формування ділових якостей особистості; визначити складність і багатоаспектність проблеми формування ділових якостей особистості.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH FINDINGS

Ретроспективний аналіз дозволяє простежити проблему загального формування якостей особистості, генезис ідей з формування ділових якостей, необхідних у професійній діяльності, значення трудової діяльності щодо підготовки молодого покоління для подальшого життя, починаючи від епохи античної філософії. Так, у VI-V столітті до н.е. філософські вчення Стародавнього Китаю щодо формування якостей людини у праці набувають належної зрілості й виразності. Згідно з принципом «жень» концепції конфуціанства правителі держав мусять бути людьми мудрими, давати підданам приклад особистої високоморальної поведінки, піклуватися про підданих по-батьківськи. Вчення Конфуція продовжив Менцзи, який твердив, що люди за своєю природою поділяються на людей розумової та фізичної праці. Перші покликані управляти іншими. Якість людей, за Менцзи, спричиняються «небом» і за природою є добром, їх лише слід неухильно вдосконалювати.

Ранні філософи-софісти виступали з критикою общинно-патріархальних ціннісних орієнтирів виховання, ставили завдання реалізації «природи людини» – її намагань та вигод, її ділових рис. У IV-III столітті до н.е. софісти основним завданням філософії вважали виховання людей, навчання їх жити. Софісти як професійні «вчителі мудрості» визначали, що державі потрібні високо інтелектуальні люди – професійні політики, оратори, судді тощо. На думку Сократа, істотні людські якості, як «розсудливість», «відповідальність», «чесність» тощо розкриваються через вихідну тезу сократівського філософствування «Пізнай самого себе». І такі якості можна розкрити лише у безпосередньому контакті з іншими людьми. Платон багато зробив для розуміння пізнання та людської діяльності. Вважав, що саме в діяльності розкриваються кращі людські якості. Одним з перших

давньогрецький філософ Демокрит вказував, що «навчання виробляє прекрасні якості тільки на основі праці», підкреслюючи величезну роль праці у вихованні й вимагав «постійної праці, яка від звички до неї полегшується» [2, с. 17].

Ще більшу, ніж у Греції, практичну спрямованість мали підходи до виховання діяльних людей у Давньому Римі, що пояснюється великою потребою у ділових кадрах для управління світовою імперією. Римська педагогіка виділяла ясні та практичні завдання виховання, які були продиктовані потребами господарського розвитку, державно-адміністративного будівництва та військовими цілями. Квінтіліан, один з найвидатніших представників Древнього Риму, означив низку педагогічних принципів, серед яких важливим є виховання таких якостей особистості: вдумливість, ґрунтовність, честолоубство, подолання сором'язливості.

На думку філософів Середньовіччя в людині на перший план виступає якість людської волі, навіть її першість щодо розуму. Так, в філософії І. Дунс Скота воля виступає як свободна воля, а свобода становить найглибиннішу сутність людини.

З XI століття в Західній Європі опановуючи трудовими навичками, учні проявляли такі якості, як працьовитість, практичність, дисциплінованість, організованість тощо.

Перші представники гуманістичного руху Епохи Відродження – Колюччо Салютаті, Леонардо Бруні, Джаноццо Манетті, Леон Батіста Альберті – посідали позиції своєрідного антропологізму, який обоюдно людину як суб'єкта творчої діяльності. Філософи вважали, що в суспільстві людині немало чого вдається такого, що залежить від її розуму, індивідуальної кмітливості, творчості. Розвиток людини у творчості знайшло своє відображення у найяскравішого представника ренесансу Дж. Мірандола. Піко проголошує людину винятковою істотою у світі завдяки її (людини) унікальній якості – наявності в ній свободи волі і здатності до майже безмежного вибору способу діяння.

У XVI столітті думка про виховання молодого покоління в процесі трудової діяльності була вперше висловлена англійським мислителем-гуманістом Т. Мором. Мор приділяв велику увагу підготовці молодого покоління до трудової діяльності й висловлював думки про формування необхідних якостей у процесі трудової діяльності й різнобічному розвитку особистості.

Проте найбільш типовим виявом «перехідного» (від Ренесансу до Нового часу) мислення є філософська позиція видатного французького мислителя М. Монтеня. На думку філософа, ідея про те, що «усяка шляхетна справа сполучена з ризиком» з'явилася задовго до появи такого феномена соціального життя як підприємець [3, с. 43]. Шляхетна справа, з погляду М. Монтеня, спонукувана чеснотою, яка є шляхом досягнення успіху, але не в границях безпосередньої соціальної ситуації. Це відноситься до здатності людини діяти в умовах ризику. Філософ-просвітник епохи Нового часу Ш. Монтеск'є у власних дослідженнях створив закони, де врахував ті природні умови, в яких історично формувався народ – розміри території, її рельєф, побут і звичаї народу. Помірний клімат, на думку філософа, сприяє формуванню таких якостей, як войовничість, волелюбність тощо. Разом з тим у занадто теплих країнах, вважає Монтеск'є, люди ліниві, розбещені, покірні тощо.

У ХХ столітті відбулось своєрідне переосмислення проблеми людини, формування її якостей у філософії. Яскраві представники та засновники екзистенціалізму (Е. Гуссерль, М. Хайдеггер, Ж.-П. Сартр, А. Камю) справді поставили людину обличчям до найперших питань життя, зробивши внутрішній світ людини єдиним вихідним пунктом для розуміння всіх аспектів життя. У кінцевому підсумку ця філософія закликала людину буди гідною своїх власних якостей, боротися за свою гідність і збереження своєї індивідуальності. На думку Ж.-П. Сартра, людина постійно перебуває у ситуації вибору, яка і є єдиною справді людською ситуацією. Звідси Сартр робить висновок про свободу, як універсальну якість людського існування.

Представники антропології (М. Шелер, А. Гелен, Г. Плеснер, Е. Ротхакер) акцентували виключне значення проблеми людини для сучасного суспільства та філософії, а також намагання включити в осмислення людини всі її властивості, якості, здатності та прояви.

Пропагандисти персоналізму (М. Бердяєв, Е. Муньє) вважали сприяння формуванню людської особистості найпершим завданням і суспільства, і філософії: адже лише за наявності в суспільстві хоча б необхідної «критичної маси» особистостей людство могло би сподіватися на те, що такі речі як справедливість, добро, істина, любов позбудуться статусу утопічних мрій і постануть життєвими реаліями. Е. Муньє вважав, що особистість перебуває у постійному творчому становленні.

Видний представник «філософії прагматизму» Дж. Д'юї вважав, що основне завдання школи – практична підготовка учнів до життя. Він вважав, що «навчання за допомогою дії» тільки й може зв'язати дітей з життям. Система освіти, на думку Д'юї, що призначена для масових шкіл, має бути організована таким чином, щоб вона формувала такі якості, як практичність, самостійність, активність тощо.

Багато сучасних зарубіжних філософів, подібно до Р. Соломона, Дж. Море, доводять, що тип схильностей або чесноти, такі, як вірність, чесність, справедливість, ощадність, є необхідними компонентами як вправного бізнесмена, так і моральної людини.

Деякі філософи (К. Ясперс, Ж. Еллюль, Ж.-П. Кантен) схильні висувати на перший план прогрес розуму та раціональності у справі якісних зрушень людської діяльності. Дуже важливим чинником людської діяльності постає волевиявлення, здатність до самоорганізації, вміння сконцентрувати людські зусилля на вирішенні основних завдань життя.

На думку Г. Гребенькова, людина стає особистістю, формуючись у процесі засвоєння певних соціальних цінностей «волі», «обов'язку», «відповідальності», «справедливості». Всі якості особистості забезпечують відтворення соціального життя людини.

Аналіз розвитку української філософії дає підставу стверджувати, що в концепціях українських філософів розглядалися якості особистості в трудовій діяльності, підкреслювалися ті, що необхідні в подальшому житті, хоча вони не називали їх діловими. В часи Київської Русі філософія і мудрість сприймалися переважно як найперші настанови для індивідуального самозаглиблення, самовдосконалення та пошуків святості, вищої істини. Так, у творі «Слово про закон та благодать» Київського митрополита Іларіона справу життєвого вибору митрополит віддав самій людині. «Повчання» Володимира

Мономаха розпочинається із захопленого описування краси та гармонії світобудови, де все має своє місце та призначення, а також постає індивідуальним та неповторним. Звідси впливає настанова дітям – будувати своє життя у злагоді зі світом, тобто шукати шляхи до гармонії та злагоди, не втрачаючи свого обличчя.

В епоху українського Відродження (XIV-XVI ст.) українці прагнули не тільки здобути знання, а й прагнули до творчості, до пошуку істини. На думку видатного мислителя С. Оріховського-Роксолан є необхідність об'єднання розуму (мудрості) та сили. Відомий філософ та поет того часу К. Транквіліон-Ставровецький закликав до мудрості та освіченості, доводив, що чесна праця постає основою людської гідності.

У XVII ст. вчені Києво-Могилянської академії вважали, що сенс життя – у творчій праці, спрямованій на власне й громадське добро, а митрополит П. Могила окреслив образ бажаного володаря – «філософа на троні», гуманного стосовно власних підданих, твердого щодо ворогів, освіченого і мудрого, вірного Богові та підзвітного йому.

У філософських поглядах Г. Сковороди ми знаходимо, що перед людиною стоїть завдання пізнати себе, тобто зрозуміти, осмислити себе як особливий перехід між світовими натурами, і, відповідно, визначити своє місце у світовій драмі. Людське щастя втілюється не тільки в духовних пошуках, не тільки у сердечній радості, а й у праці, яка приносить внутрішнє задоволення і душевний спокій, є обов'язковою умовою самореалізації людини. У своїх філософських творах філософ виступав за нову духовну людину, що має свободну волю, за самопізнання, за розуміння загального смислу, за совість, мораль, доброчесність, працелюбність.

Великого значення економічній проблематиці, формуванню ділової людини надавав талановитий вчений, доктор філософії І. Франко. Він характеризує ділову людину, яка відрізняється поважним ставленням до праці, прагненням до розв'язання підприємницьких проблем.

Сучасні українські дослідники, зокрема Л. Сохань підкреслює, що в сучасному світі стає проблема підготовки людей, які володіли б не тільки знаннями та навичками, але й морально-вольовою зрілістю. До значущих якостей формування людини, як Переможця, дослідниця відносить відповідальність, самостійність, успішне вирішення життєвих проблем, здатність йти на ризик, мудрість, творчість. І. Єрмаков зауважує, щоб знайти своє місце в житті, ефективно освоїти життєві й соціальні ролі, випускник української школи має володіти такими якостями, як: уміння бути гнучким, презентувати себе на ринку праці, використовувати знання для розв'язання життєвих проблем, генерувати нові ідеї, приймати нестандартні рішення, працювати в команді, володіти комунікативною культурою тощо.

Вивчення педагогічної літератури з теми дослідження, показало, що звернення до проблеми формування в учнів ділових якостей є необхідним для подальшої успішної професійної діяльності. Цьому передував тривалий процес еволюції системи педагогічних поглядів. До 20-30-х років ХХ століття відомими педагогами велися окремі дослідження з вивчення складових розглянутого нами явища. Сучасні вчені досліджують ділові якості особистості, підкреслюють важливість їх формування якостей для успішної професійної діяльності.

У XVII столітті видатний вчений Я. Коменський надавав ідеї формування якостей людини велике значення. Основними якостями вважав мудрість, помірність, мужність і справедливість. Мудрість є керівницею життя. Помірність потрібна людині, щоб дотримувати у всьому міру. Мужність включає такі риси, як самовладання, витривалість, готовність принести користь, коли того вимагають час і обставини, виконання обов'язку. Крім цих головних якостей, Я. Коменський радив розвивати у дітей доброзичливість до інших людей, охайність, акуратність, ввічливість, працьовитість.

Особливе значення формуванню ділових якостей особистості надавав англійський просвітителю Джон Локк. Завданням виховання він вважав виховання джентльмена, а не простої людини, – джентльмена, який вміє «вести свої справи з толком й завбачливо», розвиток і спрямування його розуму, готовність до активного сприймання нових знань та ідей. Це – дворянин за походженням, що відрізняється «витонченістю у звертанні», у той же час він повинен мати якості буржуазного ділка, заповзятливої людини [4, с. 141]. Поведінка «ділової людини» має бути розумною, вона повинна вміти керувати своїми страстями, бути дисциплінованою.

У XVIII столітті французький просвітителю Жан-Жак Руссо підкреслював, що існування людей повинно підтримуватися особистою працею. На його думку, завдання полягає в тому, щоби виховати таку людину, яка ні від кого не залежала би, жила би плодами своєї праці, цінувала би свою волю й уміла її захищати.

Луї Мішель Лепелет'є, видний французький філософ і вчений, відстоював вирішальну роль виховання в справі створення нової людини. Із цією метою він пропонував організувати фізичну працю на полях і в спеціальних майстернях. На його думку, буде підготовлене нове молоде покоління, нові громадяни, сильні, працьовиті, дисципліновані й чесні.

Особливо підкреслював значення трудового виховання для формування якостей людини І. Песталоцці. Він указував, що «праця вчить нехтувати слова, відірвані від справи», допомагає виробляти такі якості, як точність, правдивість, сприяє створенню правильних взаємин між дітьми й дорослими й самими дітьми.

Широку відомість отримали праці німецького педагога А. Дістервега, який у «Керівництві з освіти німецьких вчителів» сформулював низку дидактичних правил, висунув єдність трьох принципів: природовідповідності, культуровідповідності, самодіяльності як прагнення розвивати ділову дитячу творчу активність.

У XIX столітті велике значення трудовому вихованню дітей і формуванню професійних якостей надавав Роберт Оуен, який здійснював поєднання навчання із продуктивною фабричною працею дітей. У результаті у дітей формувалися такі якості, як самостійність, рішучість, незалежність, працьовитість, цілеспрямованість.

Педагоги-революціонери – В. Белінський, О. Герцен, М. Добролюбов, Д. Писарев, М. Чернишевський, будучи однодумцями, приділяли велику увагу вихованню нової людини. Однією з важливих якостей справжньої людини революціонери-демократи вважали наявність у неї певних, стійких переконань і здатності відстоювати їх, незважаючи на труднощі, що зустрічаються.

К. Ушинський вважав, що необхідною умовою правильного розвитку людини є праця. У праці, на думку К. Ушинського, повинні формуватися в дитині гуманність, чесність і правдивість, працьовитість, дисциплінованість і почуття відповідальності, почуття власного достоїнства, що поєднується зі скромністю.

На початку ХХ століття пошуки видатних педагогів щодо становлення людини нового типу, проблеми формування якостей людини, перебували під особливим контролем партійних органів. Незважаючи на це, деякі педагоги продовжували приділяти значну увагу проблемі формування важливих якостей у діяльності. Так, П. Блонський дав докладну характеристику професійних ділових якостей з урахуванням вікових особливостей, указав на специфіку їх формування. Він підкреслював, що важливо включення молоді в організаторську діяльність: «Саме в організаційному моменті проявляються й розвиваються такі цінні якості, як творчість, ініціатива, розрахунок, кмітливість, передбачливість, потреба в знаннях тощо» [5].

У педагогічній системі видного педагога А. Макаренка необхідним чинником виховання є праця. Він виділяв ті якості, які забезпечать успішність людини в будь-якій діяльності: розум, розважливність, заповзятливність, енергійність, відповідальність, наполегливість, працездатність, напористість, звичку до вольової напруги тощо. На думку вченого, ми маємо виховати освічених людей, кваліфікованих працівників; людей, що володіють почуттям обов'язку й честі, що усвідомлюють своє достоїнство, що мають організаційні навички, дисциплінованих, стійких, бадьорих і життєрадісних [6, с. 380]. Особливу значимість А. Макаренко надавав вихованню такої якості, як діловитість. «У нас кожна людина повинна бути діловитою, діловитість однієї людини не може заважати діловитості іншої людини. Виходить, у нас діловитість – моральна якість, і вимога діловитості – моральна вимога» [7, с. 286].

В. Сухомлинський, розвиваючи ідеї А. Макаренка про виховання, іде далі шляхом збагачення духовної сторони життя особистості та колективу. Із цієї причини з'являються в арсеналі його педагогічної теорії такі нетрадиційні для науки поняття як щиросердність, духовність, сердечність, жалість, людяність і тощо, що образно відбивають внутрішній світ людини з піднесеними ідеалами.

Розробляючи проблеми організаторської діяльності, Л. Уманський [8] виділяв такі якості, як наполегливість, організованість, працездатність, ініціативність, активність, самовпевненість, товариськість тощо. У власних дослідженнях в області керування, керівництва й організації Л. Уманський особливо відзначав роботи видного суспільного діяча 20-30-х років П. Керженцева [9]. Він виділяв такі якості особистості, необхідні для роботи: наполегливість, енергійність, ініціативність, схильність до систематичної планової роботи, любов до відповідальності.

І. Мангутов, вивчаючи якості особистості здатного організатора, робить висновок, «що групу рис особистості, об'єднаних спрямованістю й підготовленістю, безумовно, потрібно включити в структуру особистості здатного організатора незалежно від його віку. У дітей якості організатора формуються в шкільному віці, здобуваючи яскраву виразність у юнацький період» [10].

У період соціалістичного розвитку педагогічна наука й практика розглядали ділові якості як непотрібні нашій дійсності буржуазні якості особистості, і лише з кінця 80-х років проблема дістає визнання як предмет дослідження й педагогічного досвіду. У наукових працях цих років говориться про те, що настала пора науково забезпечити процес виховання ділових людей [11, с. 176].

Особливу роль формуванню ділових якостей особистості відводить американський дослідник Дж. Ф. Гілмор. Діловита особистість, на його думку, це людина, яка проявляє творчий, новаторський підхід до рішення життєвих проблем. Для неї характерна відповідальність у відносинах з іншими людьми, самостійність і наполегливість. Гілмор вважає, що ступінь сформованості ділових якостей особистості визначається по тому, наскільки вміло особистість справляється з життєвими ситуаціями.

Німецькі дослідники Бербель і Хайнц Швальбе стверджують: «Щоб досягти успіху, потрібно вміти управляти собою» [12]. Тому підтримка свого постійного росту та розвитку стає необхідністю для кожної ділової людини.

У працях вітчизняних вчених близького зарубіжжя І. Страхова, К. Муздибаєва, М. Судакова, О. Бодалева, Л. Ростовецької, Ф. Іващенко, Т. Шамової, К. Нефьодової та ін. досліджуються окремі ділові якості особистості з проблем керування людьми. Так, І. Страхов вивчав ініціативність, К. Муздибаєв – відповідальність, М. Судаков – наполегливість, О. Бодалев – вимогливість до себе, Л. Ростовецька – самостійність, Ф. Іващенко – упевненість, Т. Шамова, К. Нефьодова – дисциплінованість.

Білоруський дослідник Є. Косило вважає, що успішному самовизначенню молоді в світі праці, міжособистісних суспільних відносин сприяє комунікативна компетентність. Дослідники В. Андреев, Л. Михальова, О. Полякова, О. Селезньова, Л. Фуксон, В. Хмелько, В. Помелов та ін. зазначають, що важливість виховання ділових якостей у школярів забезпечує успішний хід роботи, іміння доводити розпочату справу до кінцевого результату, забезпечуючи тим самим єдність слова та справи. На думку О. Наумової, Н. Нікіфорової, для успіху в справі ділова людина володіє професійною компетентністю, професійною придатністю та організаторськими здібностями. В. Курбатов підкреслює, що стратегією ділового успіху виступає комунікативний менеджмент, уміння розв'язувати конфлікти, долати труднощі та бар'єри комунікацій.

Привертають увагу у руслі нашої проблеми погляди українських дослідників. Так, З. Гіптерс вважає, що основою підготовки особистості до майбутньої діяльності в ринкових умовах мають бути положення інтеграції науки, освіти і виробництва, моніторингу ринку праці та взаємодії з потенційними роботодавцями. Науковець підкреслює, що діловою можна вважати будь-яку людину, незалежно від її віку, статі, освіти, соціального становища, професійної сфери діяльності. Н. Чабан розглядає поняття «ділова людина» у трьох основних аспектах: особистість загалом, із набором певних рис, якостей, способів поведінки, що проявляються у повсякденному житті та діяльності; представник соціальної самореалізації людства, пов'язаної з функціонуванням націй і народностей у суспільно-політичному житті; професіонал і спеціаліст у виробничій сфері. Для нашого дослідження важливе положення, висунуте Ю. Калугіною, яка зазначає, що

нинішній фахівець має мати певний набір якостей: компетентність, здатність до організації й планування, самостійність, готовність приймати рішення і нести за них відповідальність, вміння визначати раціональні шляхи при впровадженні прийнятих рішень у практику, своєчасно вносити корективи, враховуючи реалії оточуючих обставин. Невід'ємними рисами постають чесність, справедливість, наполегливість. Справжня ділова людина, зауважує дослідниця, є високоосвіченою і високосвідомою, уважною до проблем своїх ділових партнерів, надійною у всіх відносинах.

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Отже, звернення до історії питання про вивчення ділових якостей особистості показало складність і багатоаспектність проблеми та дало змогу прослідкувати динаміку розвитку думки науковців у досліджуваній проблемі. *Подальше дослідження* передбачається провести у напрямі детального вивчення передумов формування ділових якостей у працях зарубіжних і вітчизняних психологів, соціологів та економістів.

5. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. *Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року*. Доступно: <<http://ru.osvita.ua/school/method/2001/>>.
2. Константинов, Н. и др., 1982. *История педагогики*. Москва: Просвещение, 447.
3. Монтень, М., 1981. *Опыты*. В 2-х т. Т. I-II. Москва: Наука, 704.
4. Локк, Дж., 1987. Мысли о воспитании, *Педагогическое наследие*. Москва, 140-147.
5. Блонский, П., 1956. *Трудовая школа*. Избранные педагогические и психологические сочинения: В 2-х т. Москва: Просвещение.
6. Макаренко, А., 1951. *Проблемы школьного советского воспитания*. Соч.: В 7-т., т. 4, Москва, 380-384.
7. Макаренко, А., 1968. *Мои педагогические воззрения*, т. 5, 286.
8. Уманский, Л., 1980. *Психология организаторской деятельности школьников*. Москва: Просвещение, 160.
9. Керженцев, П., 1968. *Принципы организации*. Москва: Экономика, 277.
10. Мангутов, И., Уманский, Л., 1975. *Организатор и организаторская деятельность*. Ленинград: ЛГУ.
11. *Нравственная жизнь человека: искания, позиции, поступки*, 1982. Редкол. А.И. Титаренко и др. Москва: Мысль, 176.
12. Швальбе, Б., Швальбе, Х., 1993. *Личность, карьера, успех*: Пер. с нем. Москва: АО Издат. группа «Прогресс-Интер».

RETROSPECTIVE ANALYSIS OF THE PROBLEM OF FORMATION OF BUSINESS QUALITIES OF PERSONALITY

Lilia Martynec,

Doctor of Pedagogic Sciences, Professor,
First vice-rector
Luhansk National Agrarian University
Slavyansk, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4736-5467>
liliamart7@gmail.com

Danylo Yatsenko,

Applicant of the Faculty of Economics
Luhansk National Agrarian University
Slavyansk, Ukraine
yatsenko.d@lgnau.edu.ua

Abstract. The article considers the main theoretical approaches to the formation of business qualities of the individual. A retrospective analysis of scientific and pedagogical ideas on this issue was conducted.

The study found that the education system is focused on preparing a competitive student personality, which is needed in the labor market. The market, as you know, makes demands on the employee. One of the new requirements is the development of the qualities of a business person. The presence of business qualities in young people will allow them to take their place in the social structure of society, to satisfy their demands, the need for professional self-realization. It is emphasized that the problem of forming business qualities of the individual is of great interest to modern and foreign researchers and is one of the key areas of philosophical and pedagogical theory.

Retrospective analysis allowed us to trace the problem of general formation of personality qualities, the genesis of ideas for the formation of business qualities needed in professional activities, the importance of work to prepare the younger generation for later life, starting from ancient philosophy. The analysis of the development of Ukrainian philosophy gave grounds to assert that the concepts of Ukrainian philosophers considered the qualities of the individual in work, emphasizing those that are necessary in later life, although they did not call them business.

The study of pedagogical literature on the topic of research has shown that addressing the problem of forming students' business qualities is necessary for further successful professional activity. This was preceded by a long process of evolution of the system of pedagogical views. Until the 20-30s of the XX century, well-known teachers conducted separate studies to study the components of our phenomenon. Modern scientists study the business qualities of the individual, emphasize the importance of forming these qualities for successful professional activity.

The article states that the reference to the history of the issue of studying the business qualities of the individual showed the complexity and multifaceted nature of the problem and allowed to trace the dynamics of the opinion of scientists in the studied problems.

Keywords: personality; ability; business; businessperson; business personality of a student; business qualities of a personality; structural components of a personality.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. *Natsionalna stratehiiia rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku* [National strategy for the development of education in Ukraine for the period until 2021]. Dostupno: <<http://ru.osvita.ua/school/method/2001/>>.
2. Konstantinov, N. i dr., 1982. *Istorija pedagogiki* [History of pedagogy], Moskva: Prosveshhenie, 447.
3. Monten', M., 1981. *Opyty* [Experiments], v 2-h t., t. I-II, Moskva: Nauka, 704.
4. Lokk, Dzh., 1987. *Mysli o vospitanii, Pedagogicheskoe nasledie* [Parenting Thoughts, Pedagogical Heritage], Moskva, 140-147.
5. Blonskij, P., 1956. *Trudovaja shkola* [Labor school], Izbrannye pedagogicheskie i psihologicheskie sochinenija: V 2-h t., Moskva: Prosveshhenie.
6. Makarenko, A., 1951. *Problemy shkol'nogo sovetskogo vospitanija* [Problems of Soviet school education], soch.: v 7-t., t. 4, Moskva, 380-384.
7. Makarenko, A., 1968. *Moi pedagogicheskie vozzrenija* [My pedagogical views], t. 5, 286.
8. Umanskij, L., 1980. *Psihologija organizatorskoj dejatel'nosti shkol'nikov* [Psychology of the organizational activity of schoolchildren], Moskva: Prosveshhenie, 160.
9. Kerzhencev, P., 1968. *Principy organizacii* [Principles of organization], Moskva: Jekonomika, 277.
10. Mangutov, I., Umanskij, L., 1975. *Organizator i organizatorskaja dejatel'nost'* [Organizer and organizational activity], Leningrad: LGU.
11. *Nravstvennaja zhizn' cheloveka: iskanija, pozicii, postupki*, 1982 [The moral life of a person: searches, positions, actions], Redkol. A.I. Titarenko i dr., Moskva: Mysl', 176.
12. Shval'be, B., Shval'be, H., 1993. *Lichnost', kar'era, uspeh* [Personality, career, success]: Per. s nem., Moskva: AO Izdat. gruppa «Progress-Inter».